

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Dördüncü Bölmə

N.TS. və başqaları Gürcüstana qarşı

(Ərizə no. 71776/12)

QƏRAR

STRASBURQ

2 Fevral 2016

YEKUN

02/05/2016

Bu qərar Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq qətidir. Ona redaktə xarakterli düzəlişlər edilə bilər.

N.TS. və başqaları Gürcüstana qarşı işində,

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (Dördüncü Seksiya):

András Sajó, *sədr*,

Boštjan M. Zupančič,

Nona Tsotsoria,

Krzysztof Wojtyczek,

Egidijus Kūris,

Iulia Antoanella Motoc,

Gabriele Kucsko-Stadlmayer, *hakimlər*,

və Fatoş Aracı, *Seksiyanın Katibi müavinindən* ibarət tərkibdə,

12 yanvar 2016-cı ildə qapalı iclas keçirərək,

aşağıdakı qərarı qəbul edir:

PROSEDUR

1. İş Gürüstən vətəndaşı özü və bacısı uşaqları N.B., S.B. və L.B. adından çıxış edən xanım N.TS. tərəfindən (bundan sonra “ərizəçilər”) İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqları üzrə Konvensiyanın (“Konvensiyanın”) 34-cü maddəsinə əsasən 02 noyabr 2012-ci il tarixində Məhkəməyə təqdim edilmiş Gürüstana qarşı ərizəsi (no. 71776/12) əsasında başlamışdır. Palata öz təşəbbüsü ilə Məhkəmə Reqlamentinin 47 § 4 Qaydasına əsasən ərizəçilərə anonimlik verilməsi barədə qərar qəbul etdi.

2. Ərizəçilər Gürüstanın Gənc Hüquqşünaslar Assosiyasiyasının vəkili xanım N. Jomarjizde, xanım T. Abazadze, xanım K. Shubashvili və xanım T. Dekanosidze tərəfindən təmsil olunmuşlar. Gürüstən Hökuməti (“Hökumət”) Xarici İşlər Nazirliyinin nümayəndəsi, cənab L. Meskhoradze tərəfindən təmsil edilmişdir.

3. Ərizəçilər iddi edirlər ki, milli məhkəmələrin uşaqların atalarına qaytarılması barədə qəbul etdiyi qərar Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən şəxsi və ailə həyatına hörmət hüquqlarını pozulmuşdur.

4. 26 mart 2014-cü il tarixdə ərizə Hökumətə kommunikasiya edilmişdir.

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

5. Xanım N.TS. 1976-cı ildə anadan olmuş Gürüstən vətəndaşdır və Tiflis şəhərində yaşayır. Onun üç bacısı uşağı – N.B. və əkiz oğlanlar S.B. və L.B. – müvafiq olaraq 2002-ci və 2006-cı ildə anadan olmuşlar. Ərizəçi tərəfindən təqdim edilmiş faktları aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar.

6. Xanım N.TS-nin bacısı 2000-ci ildə G.B. ilə münasibətə girmiş və cütlük birgə yaşamağa başlamışdır. Onların üç uşağı anadan olmuş, N.B., S.B. və L.B.

7. 2006-cı ildə G.B narkotik vasitələrinin istifadəsinə görə məhkum edilmiş və azadlıqdan şərti olaraq 5 il müddətinə məhrum edilmişdir. 2008-ci ildə ona psixiki və davranış pozğunluqları diaqnozu qoyulmuşdur. Həmin ildə o, metadon əvəzetmə müalicəsinə başlamışdır (ixtisaslaşdırılmış narkotikdən müalicə proqramının hissəsi kimi). 2009-cu ildə G.B. İnzibati Xətalər Məcəlləsinə əsasən iki əlavə narkotik vasitələrinin istifadəsi hadisələri ilə bağlı cərimə olunmuşdur.

8. 26 noyabr 2009-cu ildə, oğlanların anası əlaqəli olmayan səbəblərdən vəfat etmişdir. Oğlanlar xalaları və ana tərəfin valideynləri ilə birgə yaşamağa başlamışlar. 2009-cu ilin dekabrının sonlarında G.B. oğlanların ona qaytarılmasını tələb etmiş, lakin ana tərəfin ailəsi bu tələbi rədd etmişdir.

9. G.B-nin tibbi kartına əsasən, 2010-cu ilin fevral ayında G.B.-nin bağımlılığı remissiya mərhələsinə girmiş, şəxsiyyətin dağılmasının əlamətləri müşahidə edilməmiş və o, ətrafında olan müvafiq şəxslərə, *vis-à-vis*, reaksiya etmək qabiliyyətində olmuşdur. 10 fevral 2010-cu ildə ona erkən remissiya mərhələsi diaqnozu qoyulmuşdur. Tibbi rəyə əsasən o, nə özünə, nə də ki, ətrafında olan insanlara təhlükə yaratmır və sağlam həyata başlamaq üçün çox motivasiyalıdır. 26 fevral 2010-cu il tarixli digər tibbi rəyə əsasən, G.B.-nin mərkəzi sinir sistemi zədələnməmiş və heç bir psixiatriya patologiyasından əziyyət çəkmir.

A. Uşaqların qaytarılması ilə bağlı məhkəmə prosesləri

10. 5 yanvar 2010-cu il tarixdə G.B. Tiflis Şəhər Məhkəməsinə iddia ilə müraciət edərək, Mülki Məcəllənin 1204-cü maddəsinə əsasən oğullarının ona qaytarılmasını xahiş etmişdir. 12 yanvar 2010-cu ildə birinci instansiya məhkəməsinin hakimi məhkəmə proseslərinə Sosial Xidmətlər Agentliyinin ("SXA") cəlb edilməsi barədə qərar qəbul etmişdir. Məhkəmə iş materiallarının SXA-ya göndərilməsi, uşaqların maraqlarını müdafiə etmək üçün sonuncunun nümayəndə qismində təyin edilməsi və SXA tərəfindən atanın və ananın ailəsinin yaşayış şəraitlərinin və sosial mühitin qiymətləndirilməsinin aparılması barədə qərar qəbul etmişdir.

11. Qiymətləndirilmə SXA-nın Vake-Saburtalo rayon şöbəsi tərəfindən aparılmışdır. Onların nümayəndələri G.B-nin və ana tərəfin ailəsinin yaşayış yerləri ilə tanış olmuşlar və G.B., ata tərəfin nənə və babası, bir sıra qonşuların, ana tərəfin ailəsi və oğlanların keçmiş dayələri ilə söhbət etmişlər. Sosial işçi aparılmış yoxlama nəticəsində hər iki yeri qənaətbəxş hesab etmişdir. Oğlanların özləri üçün isə aşağıdakıları qeyd etmişdir:

“Uşaqların maraqlarına gəldikdə, onların qayğıya və təhlükəsiz mühitə ehtiyacları var... Hər iki ailə uşaqların ehtiyaclarını və ana itkisi nəticəsində almış olduqları psixoloji travmanın daha yüngül aradan qaldırılması üçün birgə qarşılıqlı səy göstərərək onlara necə kömək edə biləcəklərini nəzərə almalıdır ...”

12. Parallel olaraq, SXA-nin Vake-Saburtalo rayon şöbəsi oğlanların psixoloji müayinələrini təşkil etmişdir. Cəlb edilmiş psixoloq əkizləri yalnız atanın və ailə dostunun iştirakı ilə görmək imkanında oldu. O, belə nəticəyə gəldi ki, əkizlər atalarına qarşı ikili münasibətdədir: isti münasibət və sevgi hissi bir tərəfdən, digər tərəfdən isə qorxu hissi. O daha sonra qeyd etdi ki, uşaqların müəyyən emosional və davranış problemləri onların yaşadıkları hər iki ailə arasında olan problemlərə və sağlam münasibətlərinin olmamasına qarşı şüüraltı etirazlarından qaynaqlanmışdır. Nəticədə, psixoloq qeyd etdi ki, əkizlərin hazırda yaşadığı stresli həyatları onların psixoloji sağlamlığına və həyatlarına təhlükə təşkil edən atanın neqativ obrazı nəticəsində dahada gərginləşir (“psixoloqun 3 mart 2010-cu il tarixli rəyi”).

13. Tbilisi Şəhər Məhkəməsi G.B-nin əkizləri iki ailə dostunun iştirakı ilə görməyinə icazə verən aralıq qərarı qəbul etmişdir. İş materiallarından görüldüyü kimi, bir neçə görüşdən sonra üçüncü şəxslər növbəti görüşlərdən imtina etmişlər.

14. 23 aprel 2010-cu il tarixdə uşaqlar pediatrik xəstəxanaya aparılmış, psixoloji müayinədən sonra isə hər üçünə ayrılmaq qorxusu sindromu diaгнозу qoyulmuşdur. Qeyd edilmişdir ki, hər üç uşaq atalarına qarşı neqativ münasibətdədir və ona qarşı qorxu hisləri vardır. Tibbi rəyə əsasən, analarının ölümü nəticəsində onlarda ciddi narahatlıq müşayiət olunurdu. Uşaqları gələcək stressin səbəblərindən uzaq etmək üçün onların yaşayış mühitlərinin dəyişdirilməməsi tövsiyə edilmişdir.

15. Bundan əlavə 26 aprel 2010-cu il tarixdə Psixologiya İnstitutunun mütəxəssisləri belə nəticəyə gəlmişlər ki, iş materiallarına əsasən, emosional stress uşaqlar analarının ölümü nəticəsində yaşamış və onların adətən yaşayadıkları yer ana tərəfin nənə və babası və xalasının yaşadığı ev olduğu faktı uşaqların atalarına qaytarılması tövsiyə edilmirdi. Mütəxəssislərin qarşısına qoyulmuş suallar ana tərəfin ailəsinin vəkili tərəfindən hazırlanmışdır. Mütəxəssislər, həmçinin, böyük oğlanı da müayinə etmişlər və aşağıdakıları müəyyən etmişlər:

“...[N. B-nin] düşdüyü şərait onu məyus edirdi və hər şeyə asanlıqla qıcıqlanırdı... uşaq həssasdır və təhlükəsiz mühit və fantaziya dünyasında yaşamaq istəyir... əlavə travma almamaq üçün bütün negativlərdən uzaq olmağa çalışır...”

Fikrimizcə, hazırkı etapda [N. B-nin] əlavə qıcıqlanmaması və travma almaması və uşağın rahat mühitdə reabilitasiyasına imkan yaradılması üçün oğlanın şəraitinin kəskin dəyişməsi tövsiyyə olunmur. Buradan aydındır ki, uşağın atası ilə sıx münasibətdə olması və onu qəyyum və qoruyucusu kimi qəbul etməsi daha faydalı olardı, lakin fikrimizcə buna nail olmaq üçün bir qədər vaxt tələb olunur. Ata etibarını qazanmalıdır ki, uşaq tədricən onunla münasibət saxlamağa başlasın...

Uşağın psixoloji rifahına gəldikdə isə... ata ilə övladları arasında olan münasibətlərin müvafiq qaydada tənzimlənməsi prosesini asanlaşdırmağı zəruri hesab edirik, məsələn müəyyən bir müddət üçün (minimal olaraq bir il müddətinə) ata övladlarının etibarını yenidən qazanmaq üçün sabit rejimdə və rəsmi qəbul edilmiş qaydada ünsiyyətdə olmalıdır.”

16. 30 aprel 2010-cu il tarixdə SXA oğlanların növbəti psixoloji müayinəsini təşkil etmişdir. Ata müayinənin bir tək onun iştirakı və neytral yerdə keçirilməsi şərtilə razılaşıdığından müayinənin həyata keçirilməsi mümkün olmamışdır. Ana tərəfin dediklərinə əsasən, oğlanlar ata ilə görüşməkdən imtina etmişlər.

17. 18 may 2010-cu il tarixdə Tiflis Şəhər Məhkəməsi üç uşağın atasına qaytarılması barədə qərar qəbul etmişdir. G.B.-nin sonuncu tibbi arayışına əsasən, məhkəmə qərara gəlmişdir ki, ata sağlam olduğundan valideynlik vəzifələrini icra etmək üçün yararlıdır. Eyni zamanda, səlahiyyətli hakim uşaqların ruhi vəziyyəti barədə tibbi rəyi etibarsız hesab etmişdir; o hesab etmişdir ki, ekspertlərin rəyləri faktiki hallara ziddir və işin hallarına əsaslanmamışdır. Bundan əlavə, o qeyd etmişdir ki, əkilərin ataları ilə qovuşmağa psixoloji baxımdan hazır olmaları müşahidə edilmişdir; analarının ölümü nəticəsində travmalıdılar və ataları ilə ünsiyyətə ehtiyacları vardır. Böyük oğluna gəldikdə isə, hakim qeyd etmişdir ki, psixoloji rəyə əsasən o, suallara və cavablara əvvəldən hazırlamışdır.

18. Nəticədə məhkəmə bildirmişdir ki:

“Yuxarıda qeyd edilənlərə və uşaqların analarının vəfat etməsini nəzərə alaraq, uşaqların atalarından ayrılması və ailə münasibətlərinin pozulması onların ailədə böyümək hüquqlarını pozur və onların maraqlarına ziddir ...

Hazırkı işdə müəyyən edilmişdir ki, cavabdehlərin uşaqları saxlamaq üçün heç bir hüquqi əsasları yoxdur.

Ərizəçi [G.B.]-nin valideynlik hüquqları məhdudlaşdırılmamışdır...

Müəyyən edilmişdir ki, uşaqların atalarına qaytarılması onların maraqlarına zidd olmayacaqdır, əksinə səmərəli və zəruridir....Uşaqların üstün maraqları naminə, [G.B.-nin] tələbi, uşaqların ailədə böyüməsinin onların fiziki və əqli inkişafına müsbət təsir göstərəcəyini nəzərə alaraq, hər bir halda təmin edilməlidir”.

19. İş materiallarına əsasən, SXA-nın nümayəndələri hazırkı işə cəlb edilməmişlər.

20. Ana tərəf apellyasiya şikayəti vermişdir. Onlar iddia etmişlər ki, *inter alia*, birinci instansiya məhkəməsi mövcud olan psixoloji sübutu birtərəfli qaydada qiymətləndirmişdir; xüsusilə, məhkəmə – etibarsız olduğu halda – digər tibbi rəyləri əsassız şəkildə rədd edərək, SXA-nın rəyinə istinad etmişdir. Onlar, həmçinin, məhkəmənin uşaqların üstün maraqlarından çıxış etmək əvəzinə atalıq hüquqlarını qərarın mərkəzinə qoyması faktını tənqid etmişlər.

21. 24 fevral 2011-ci ildə Tiflis Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qərarını ləğv etmiş və qərara gəlmişdir ki, uşaqlar ananın ailəsi ilə birgə yaşamalıdır. Apellyasiya məhkəməsi qərarında uşaqların sabit və təhlükəsiz mühitə ehtiyaclarının olması və hər hansı məcburi dəyişiklik onların mövcud olan stresli vəziyyətlərini daha da gərginləşdirə bilməsi barədə tibbi rəylərə istinad etmişdir. Üç hakimdən ibarət kollegiya aşağıdakı qərara gəlmişlər:

“...Hazırkı mərhələdə, uşaqların çox vaxt keçmədən G.B.-ya qaytarılması və onun sağlması mütəxəssislər tərəfindən müəyyən edilmişdir,... beləliklə, uşaqların riskə atılması kollegiya tərəfindən qeyri-münasib hesab edilmişdir.”

22. Kollegiya daha sonra qeyd etmişdir ki, uşaqların atalarına adaptasiya olunması prosesinin təbii olması barədə mütəxəssislərin nəticəsi ilə razıdır. Bir sıra obyektiv və subyektiv amilləri nəzərə alsaq, uşaqların bioloji ataları ilə münasibəti gərqi olaraq qalmışdır və hakimlərin fikrincə, uşaqların yaşadıkları mühitdən çıxarılması onlara mənfi təsir edə bilər.

23. Məhkəmənin qərarına əsasən, SXA-nın və rayon filialının nümayəndələri apellyasiya icraatına “maraqlı tərəf” kimi cəlb edilmişlər.

24. 11 oktyabr 2011-ci il tarixdə Gürcüstanın Ali Məhkəməsi işi yenidən baxılması üçün apellyasiya məhkəməsinə göndərmişdir. Məhkəmə, Tiflis Apellyasiya Məhkəməsinin qərarında olan aşağıdakı boşluqları qeyd etmişdir:

“İşin xüsusi hallarını və azyaşlı olan uşaqların maraqlarını nəzərə alaraq, kassasiya məhkəməsi uşaqların yaşayış yerlərinin müəyyən edilməsi ilə əlaqədar iş materiallarını yoxlamış və qərara gəlmişdir ki, sözügedən qərar uşaqların valideynindən ayrılmasının vacibliyini heç bir şübhə olmadan göstərə bilməmişdir...”

Şübhəsiz ki, narkotik vasitələrinə bağlılıq hər bir insana neqativ təsir bağışlayır. Buna baxmayaraq, G.B.-nin müalicə aldığı, və müalicəsinin müsbət nəticələnməsini sübut edən dəlilləri nəzərə alsaq [narkotik vasitələrinə bağlılıq] uşaqların atası ilə birgə yaşamasının etibarsız və təhlükəli olması barədə birmənalı nəticəyə gəlmək üçün əsas təşkil etmir. Eyni zamanda, kassasiya məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, belə olan halda, yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün qeyri-sağlam mühitin olmasında şübhə olduqda məhkəmə – mülki prosessual qanunvericiliyə əsasən – uşaqları tərbiyə etmək üçün nəzarət və qəyyumluq orqanlarını öz təşəbbüsü ilə cəlb edə bilər...

Kassasiya məhkəməsi vurğulamaq istəyir ki, uşağın yaşayış yerinin müəyyən edilməsi üçün uşağın fikrinin öyrənilməsi vacib olsa da, bu onun maraqlarına uyğun olmadığı halda nəzərə alınmaya da bilər ...

Kassasiya məhkəməsi xüsusilə vurğulayır ki, şübhə olduqda – təxirəsalınmaz reaksiya tələb olunduqda – marağı olan bütün orqanların valideynlik hüquqlarının düzgün həyata keçirib-keçirməməsi və ya uşağın tərbiyyəsi ilə bağlı sualların düzgün həll edilməsi ilə əlaqədar, və hər şeydən öncə məhkəmə – işin faktiki hallarını müəyyən etmək və araşdırmaq səlahiyyəti olan – qanuna əsasən uşaqların hüquqlarının qorunması və yaranmış vəziyyətin düzəlməsi üçün müvafiq orqanların cəlb edilməsi üçün bütün tədbirləri həyata keçirməlidir. Hazırkı işin hallarına gəldikdə isə, yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların təhsil hüquqları daxil olmaqla, digər hüquqlarının aktiv şəkildə müdafiəsi ilə məşğul olmağı nəzarət və qəyyumluq

orqanlarının üzərinə məcburiyyət kimi qoyan Mülki Məcəllənin 1198-ci maddəsinə istinad edilməlidir.

Kassasiya məhkəməsi iş materiallarından müəyyən etmişdir ki, fiziki, əqli, emosional və sosial inkişafı və tərbiyyəsi baxımından uşaqların hüquqlarının açıq-aşkar pozuntusu baş vermişdir...”

25. Sonda məhkəmə vəziyyətlərinin dəyişdirilməsi üçün uşaqların psixoloji hazırlığının zəruriliyini qeyd etmişdir. Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən aralıq qərarının qəbul edilməsinə baxmayaraq, ailə dostlarının görüşdə iştirak etməkdən imtina etdikləri üçün uşaqların atası ilə heç bir görüşü təşkil edilməmişdir. Belə olan halda, uşaqların atalarına necə təbii adaptasiya olmaları aydın deyildir.

26. 2011-ci ilin noyabr ayında Tiflis Apellyasiya Məhkəməsində məhkəmə prosesləri başlamışdır. Ana tərəfin ailəsi iddia etmişdir ki, G.B. oğlanları görməkdə və ünsiyyətin bərpa edilməsində maraqlı deyildi. Onlar iddia etmişlər ki, o oğlanları sonuncu dəfə 2010-cu ilin aprel ayında görmüşdür. Onlar, həmçinin, G.B-nin oğlanlarla bağlı mübahisəli vəziyyət barədə televiziya proqramında açıq şəkildə danışmasını uşaqlara neqativ təsir etdiyi üçün tənqid etmişlər. Ailə vəziyyəti barəsində hər kəs məlumatlı olduğu üçün və, ana tərəfin ailəsinin dediklərinə əsasən, “narkotikə bağlılığı” olan atası barədə suallar verəcəkləri üçün böyük oğlan məktəbə getməyə utanc duymuşdur. Ana tərəfin ailə üzvləri, həmçinin, iddia etmişlər ki, SXA uşaqlara qarşı laqeyid münasibət göstərmiş və bir il müddətində onları yoxlamamışlar. Ata isə öz növbəsində iddia etmişdir ki, uşaqlar öz fikirlərini dəyişməyibse onunla getməklərini istəməzdi.

24 noyabr 2011-ci ildə, G.B-nin tələbinə əsasən, məhkəmə sonuncuya uşaqlarla SXA-nın nümayəndələrinin iştirakı ilə görüşməyi icazə verən aralıq qərarı qəbul etmişdir. Apellyasiya məhkəməsi, həmçinin, bu görüşlərin gedişi barəsində SXA-dan hesabat istəmişdir.

27. 2012-ci ilin dekabr ayının 11-dən 18-dək agentliyin üç işçisi oğlanları görmək üçün ana tərəfin ailəsinin evinə getmişlər. Tərtib edilmiş hesabat əsasən, (“4 yanvar 2012-ci il tarixli hesabat”), hər iki görüş zamanı ana tərəfin ailə üzvləri neqativ reaksiya göstərmişlər. 11 dekabr 2012-ci ildə oğlanlar sosial işçilərlə nə tək qalmaq, nə də ki, danışmaq istəməmişlər, və ikinci görüşdə yalnız böyük oğlan sosial işçilərlə danışmışdır. Sosial işçilərin fikrincə uşaqların psixiki-emosional vəziyyətləri pisləşmişdir. Bundan başqa, hesabat əsasən, N. atasına və sosial işçilərə qarşı açıq-aydın neqativ münasibət göstərmişdir. Bunula bağlı sosial işçilər aşağıdakıları müəyyən etmişlər:

“Uşaq aydındır ki, əsəbidir, düşdüyü vəziyyət əhəmiyyətli dərəcədə ona təsir etmiş və o, isterik tərzdə atası ilə birgə yaşamaq istəmədiyini, “anasının atası tərəfindən öldürüldüyünü və atasının canavar olduğunu”, “atanın varlığının ona problemlər yaratdığını və dostlarından atasına görə utandığını” təkrarlayırdı. Söhbəti uşağın emosional psixikasına görə dayandırmaq məcburiyyətində qaldıq.”

28. Rəy aşağıdakılardan ibarətdir:

“... uşaqların psixo-emosional vəziyyəti – doqquz yaşında N. və altı yaşında L. və S.– ciddidir. Uşaqların anaları yoxdur və atalarına qarşı düşmən mövqeyində olan mühitdə bir valideynin yoxluğunda böyüyürlər ... Biz hesab edirik ki, uşaqların bioloji ataları, G.B., onlara qayğı göstərmək və onların inkişaf etməkləri üçün müvafiq şərait yaratmaq üçün maddi və mənəvi resuslara malikdir. Biz, həmçinin, hesab edirik ki, uşaqlar ilə ata arasında olan münasibət uşaqların gələcəyi üçün vacibdir, çünki belə olan halda onlar cəmiyyətin tam formalaşmış üzvləri kimi böyüyəcəklər”.

29. 2012-ci ilin yanvar ayında böyük oğlan psixoloji müayinə üçün uşaq xəstəxanasına aparılmış və narahatlıq fobik pozuntular diqanozu qoyulmuşdur. Ona psixoterapiya kursunun keçməsi və sakit və təhlükəsiz mühitdə yaşaması tövsiyə edilmişdir.

30. 2 fevral 2012-ci ildə Tbilisi Apellyasiya Məhkəməsi 24 fevral 2011-ci il tarixli qərarı ləğv etmiş və hesab etmişdir ki, uşaqlar ataları ilə yaşamalıdır. Məhkəmə 4 yanvar 2012-ci il tarixli rəyə əsaslanaraq hesab etmişdir ki, ana tərəfin ailəsi uşaqlara neqativ təsir etmişdir və onların atalarına qarşı münasibətləri də müvafiq qaydada idi. Məhkəmə, xüsusilə, qeyd etmişdir:

“Kollegiya bildirir ki, 2009-cu ildə etibarən uşaqların atalarına münasibəti pisləşmiş və bu hal ataya uşaqları ilə ünsiyyət qurmaq üçün imkan yaradılmadığı zaman baş vermişdir. Beləliklə, ata uşaqlarına neqativ təsir etməmişdir.

Kollegiya hesab etmişdir ki, uşaqların neqativ münasibəti [atalarına qarşı] güclü, qeyri-sağlam psixoloji təsirin və düzgün olmayan tərbiyyə metodlarının nəticəsidir.”

31. Və,

“... Uşaqların atalarına geri qaytarılması həm faydalı, həm də onlar üçün vacibdir. İş materiallarında müəyyən edilmiş faktiki hallara əsasən, məhkəmə hesab edir ki, uşaqların cavabdehlər birgə yaşaması atanın valideynlik hüquqlarını pozmaqla yanaşı uşaqların maraqlarını pozacaqdır. Bu özü-özlüyündə Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyanın fundamental prinsiplərinin pozuntusunu təşkil edəcək – hərtərəfli inkişaf məqsədi üçün uşaqlar ailə mühitində, xoşbəxt, sevgi və qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşamalıdır. Bu, xüsusilə aktualdır o baxımdan ki, uşaqların yaşadıkları insanların təsiri altında atalarına qarşı münasibəti müsbət olmaqdan daha çox neqativləşir, və bu fakt, kollegiyanın fikrincə, uşaqlarına maraqlarına ziddir. Uşaqlar atalarına münasibətdə düşmən münasibətindədir və bu tamamilə yolverilməzdir...”

32. Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyanın 3-cü maddəsinə və Mülki Məcəllənin 1197-1199 və 1204-cü maddələrinə istinad edərək, Tbilisi Apellyasiya Məhkəməsi qərara gəlmişdir ki, ana tərəfin valideynləri və xalaları ilə yaşamaqları üçün heç bir qanuni əsas olmamışdır və uşaqların atalarına qovuşması onların üstün maraqlarında olmuşdur.

33. Xala və ana tərəfin valideynləri şikayət vermişlər, lakin 03 may 2012-ci il tarixdə Gürcüstan Ali Məhkəməsi tərəfindən həmin şikayət rədd edilmişdir.

C. İcra icraatları

34. 4 iyun 2012-ci ildə Tbilisi Şəhər Məhkəməsi uşaqların atalarına qaytarılması barədə qərarın icra edilməsi məqsədilə icra əmri qəbul etmişdir. 25 iyun 2012-ci il tarixdə işçilərin iştirakı ilə keçiriləcək təhvil görüşü uşaqların ataları ilə getməməsi səbəbilə baş tutmamışdır. Ana tərəfin ailəsi tərəfindən dəvət olunan psixoloqun sonrakı rəyinə əsasən uşaqlar, atanın onlar zorla aparılacaqlarından qorxaraq ağlamışlar və bu səbəbdən də, onunla getmək istəməmişlər. O, hesab etmişdir ki, G.B. uşaqların etibarının qazanılması üçün digər üsulları nəzərdən keçirməlidir və uşaqları ilə münasibətləri yenidən qurmalıdır. 14 sentyabr 2012-ci ildə məhkəmə qərarının icra edilməsi üçün görülmüş növbəti cəhd eynilə uğursuz olmuşdur. Bundan sonra tərtib edilmiş rəyə əsasən, uşaqlar ataları ilə birgə yaşamaqdan imtina etmişlər.

35. İş materiallarına əsasən, milli məhkəmələrin qərarları bu günədək icra edilməmişlər. Nə SXA, nə də ki, ata bununla bağlı heç bir əlavə tədbir görməmişdir. Uşaqlar hal-hazırda ana tərəfin valideynləri və xalaları ilə yaşayırlar.

II. MÜVAFIQ MİLLİ QANUNVERİCİLİK

A. Gürcüstanın Mülki Məcəlləsi

36. Gürcüstanın Mülki Məcəlləsi valideynlə uşaqlar arasında olan münasibətləri tənzimləyən xüsusi fəsildən ibarətdir. 1199-cu maddədə deyilir ki, valideynlərin hüquqları uşaqların üstün maraqlarına zərər vurmamaq şərtilə həyata keçirilməlidir. Mülki Məcəllənin müvafiq maddəsində daha sonra deyilir:

Maddə 1200 – Valideynlərin qarşılıqlı razılığı ilə uşaqların tərbiyə edilməsi

“... 2. Valideynlər arasında razılıq əldə edilmədiyi halda, mübahisə predmeti məhkəmə tərəfindən onların iştirakı ilə həll edilməlidir. Bu cür işlərdə, valideynlərdən birinin uşağının maraqlarını təmsil etmək hüququ məhkəmə prosesi ilə əlaqədar olaraq dayandırılır. Qəyyumluq və himayə orqanı uşağın hüquqlarını məhkəmədə təmsil edəcək nümayəndəni təyin etməlidir.”

Maddə 1204 – Azyaşlı uşağın qaytarılması tələbi

“1. Valideynlər, uşağın heç bir hüquqi əsas və ya müvafiq məhkəmə qərarı olmadan uşağı saxlayan şəxsdən alınaraq onlara qaytarılması barədə qərar qəbul edilməsini məhkəmədən tələb edə bilər.

2. Belə tələb uşağın üstün maraqlarına cavab vermədiyi halda məhkəmə tərəfindən rədd edilə bilər.”

B. Gürcüstanın Mülki Prosesual Məcəlləsi

37. Gürcüstanın Mülki Prosesual Məcəlləsinin müvafiq maddələrində deyilir:

Maddə 81 – Mülki prosesual hüquqi şəxs

“3. Yeddi on səkkiz yaş arasında azyaşlıların hüquqları... və onların hüquqi maraqları məhkəmədə valideynləri, övladlığa götürənlər və ya qəyyumlar tərəfindən müdafiə edilməlidir. Eyni zamanda, məhkəmə müvafiq icraatlarda azyaşlıları cəlb etmək öhdəliyi daşıyır.”

Maddə 162 – Məhkəmə-tibbi ekspertizanın təyin edilməsi barədə məhkəmə qərarı

“İşin baxılması zamanı hər hansı məsələ ilə bağlı ekspertin fikrinə tələb yaranarsa, məhkəmə tərəflərin və ya öz təşəbbüsü ilə məhkəmə-tibbi ekspertizanı təyin edə bilər.”

38. Yuxarıda qeyd edilmiş Məcəllənin 354-cü maddəsində deyilir ki, ailə mübahisələrinin həll edilməsi zamanı məhkəmə, öz təşəbbüsü ilə əlavə sübutları tələb edə bilər.

C. SXA-nin Qaydaları

39. Sosial Xidmət Agentliyi (“SXA”) Səhiyyə, Əmək və Sosial Məsələlər Nazirliyi tərəfindən yaradılan və fəaliyyət göstərən publik hüququnun subyektidir. SXA, *inter alia*, uşaqların müdafiəsi və sosial reabilitasiyasına dair dövlət proqramlarının həyata keçirilməsi və nəzarət edilməsi üzrə məsuliyyət daşıyır. Agentliyin Qaydalarının 2-ci maddəsinin 2-ci bəndinin (f1) yarımbəndi, Agentliyin kimsəsiz və valideynləri tərəfindən tərk edilmiş uşaqları övladlığa götürülməsinin, onlara qayğı göstərilməsinin və nəzarətdə saxlanılmasının təmin edilməsini tələb edir.

III. MÜVAFIQ BEYNƏLXALQ HÜQUQ

A. Uşaq Hüquqları haqqında Beynəlxalq Konvensiya

40. 1994-cü ildə Gürcüstanda qüvvəyə minən Uşaq Hüquqları haqqında BMT-nin Konvensiyasının müvafiq müddəaları aşağıdakılardan ibarətdir:

Maddə 3

“1. Uşaqlar barəsində bütün tədbirlərdə əsas diqqət uşaq mənafehlərinin daha yaxşı təmin edilməsinə yönəldilir, istər bu tədbirlər sosial təminat məsələləri ilə məşğul olan dövlət idarələri və ya özəl idarələr tərəfindən görülsün, istərsə də məhkəmələr, inzibati və ya qanunvericilik orqanları tərəfindən..”

Maddə 9

“1. İştirakçı dövlətlər təmin edirlər ki, uşaq və valideynləri onların arzusuna zidd olaraq ayrı düşməsinlər, amma məhkəmənin qərarına uyğun olaraq səlahiyyətli orqanların tətbiq edilən qanuna və prosedurlara müvafiq surətdə belə ayrılığın uşağın ən yaxşı mənafehi üçün zəruri olduğunu müəyyənləşdirdikləri hallar istisna təşkil edir. Belə müəyyənləşdirmə bu və

ya digər konkret halda, məsələn, valideynlər uşaqla qəddarcasına rəftar etdikdə və ya onun qayğısına qalmadıqda və ya valideynlər bir-birindən ayrı yaşadıqda və uşağın yaşayış yeri barədə qərar qəbul edilməli olduqda zəruri ola bilər.

2. Bu maddənin 1-ci bəndinə uyğun hər cür araşdırma zamanı bütün əlaqədar tərəflərə araşdırmada iştirak etməyə və öz nöqtəyi-nəzərini şərh etmək imkanı verilir..”

Maddə 12

“1. İştirakçı dövlətlər öz baxışlarını formalaşdırmağa qadir olan uşağı özünə aid bütün məsələlər barəsində həmin baxışları sərbəst ifadə etmək hüququ ilə təmin edirlər, həm də uşağın baxışlarına onun yaşına və yetkinliyinə uyğun lazımı diqqət yetirilir..

2. Bu məqsədlə uşağa ona toxunan hər hansı məhkəmə araşdırmasının və ya inzibati araşdırmanın gedişində ya bilavasitə, ya da nümayəndə və ya müvafiq orqan vasitəsilə, milli qanunvericiliyin prosessual normalarında nəzərdə tutulan qaydada dinlənmək imkanı verilir.”

41. 29 may 2013-cü ildə dərc olunmuş uşağın maraqlarının üstün tutulması haqqında 14 sayılı Ümumi Şərhdə, Uşaq Hüquqları Komitəsi, *inter alia*, aşağıdakıları bildirmişdir:

Uşaqların üstün maraqları və məhkəmədə dinlənmək hüquqları (maddə. 12)

43. Uşağın üstün maraqlarının qiymətləndirilməsinə uşağın öz fikirlərini azad ifadə etmək hüquqlarına hörmət və uşaqla bağlı bütün məsələlərdə söylənilən fikirlərə verilən qiymət daxil olmalıdır. 3-cü maddənin 1-ci bəndi, və 12-ci maddə arasında sıx əlaqəni vurğulayan Komitənin 12 sayılı ümumi qeydində bu məsələ aydın şəkildə müəyyən edilmişdir. İki maddənin bir-birini tamamlayan rolları var: birincisi - uşağın üstün maraqlarının həyata keçirilməsi məqsədini daşıyır, və ikincisi - uşağın üstün maraqlarının qiymətləndirilməsi daxil olmaqla, uşağın və ya uşaqların fikirlərinin dinlənməsi və ya uşaqla bağlı bütün məsələlərdə onların cəlb edilməsi metodologiyasını müəyyən edir. 12-ci maddənin tələblərinə riayət edilməmişdirsə, 3-cü maddənin 1-ci bəndi düzgün tətbiq edilə bilməz. Eynilə, 3-cü maddənin 1-ci bəndi həyatlarına toxunan bütün qərarlarda uşaqların vacib rolunun asanlaşdırılması yolu ilə 12-ci maddənin funksionallığını gücləndirir.

44. Komitə bir daha təkrarlayır ki, Konvensiyanın 12-ci maddənin 2-ci bəndi uşaqla bağlı hər hansı məhkəmə və ya inzibati proseslərdə şəxsən və ya nümayəndə vasitəsilə uşağın dinlənmək hüququnu müəyyən edir...

Uşaqların üstün maraqları qiymətləndirilərkən nəzərə alınmalı elementlər

...

(a) Uşaqların mövqeyi

53. Konvensiyanın 12-ci maddəsi uşaqlar barəsində qəbul edilən hər hansı qərar üzrə onların fikirlərinin öyrənilməsinə nəzərdə tutur. Uşaqların maraqlarını nəzərə almayan və ya yaş və yetkilik baxımından fikirlərinə lazımı qiymət verməyən hər hansı qərar, uşaq və uşaqlara onların üstün maraqlarının müəyyən edilməsinə təsir etmək imkanı yaratmır.

42. 20 iyul 2009-cu il tarixdə Uşaq Hüquqları Komitəsi tərəfindən dərc edilmiş uşağın dinlənilmək hüququ ilə bağlı Ümumi Qeydin müvafiq hissələri (maddə 12) aşağıdakılardan ibarətdir:

I. Giriş

2. Bütün uşaqların dinlənilməsi və ciddiyyə alınması Konvensiyanın fundamental dəyərlərindən biridir. Uşaq Hüquqları Komitəsi (Komitə) 12-ci maddəni Konvensiyanın dörd ümumi prinsiplərindən biri kimi müəyyən etmişdir, ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüquqna, yaşamaq və inkişaf etmək hüquqlarına, və uşağın üstün maraqlarına əsas diqqət yetirilməlidir ki, buda öz növbəsində ona işarə edir ki, bu maddə özü-özlüyündə bir tək hüququn özünü deyil, həmçinin bütün digər hüquqların şərh edilməsini, və həyata keçirilməsinin nəzərə alınmasını da müəyyən edir...

A. Hüquqi təhlil

(a) 12-ci maddənin 1-ci bəndi

(i) “Təmin etməlidir”

19. 12-ci maddənin 1-ci bəndi İştirakçı Dövlətlərin uşağın öz fikirlərini azad ifadə etməsi hüququnu “təmin etmələrini” nəzərdə tutur. “Təmin etməlidir” anlayışı müəyyən olunması üzv Dövlətlərin ixtiyarına buraxılmayan xüsusi gücə malik olan hüquqi termdir. Müvafiq olaraq, İştirakçı Dövlətlər hər bir uşağın bu hüquqlarını həyata keçirərkən müvafiq tədbirlərin görülməsi üçün ciddi öhdəlik daşıyır. Bu öhdəlik uşaqların maraqlarına toxunan bütün məsələlərlə bağlı onların fikrinin öyrənilməsini tələb etmək və bu fikirlərə müvafiq qiymət vermək üçün mexanizmləri təmin edən iki elementdən ibarətdir.

ii) “Öz fikirlərini formalaşdırmaq imkanına malik olan”

20. İştirakçı Dövlətlər “öz fikirlərini formalaşdırmağa qadir olan” bütün uşaqların dinlənilmək hüququnu təmin etməlidir. Bu ifadə məhdudiyyət kimi qəbul edilməməlidir, əksinə İştirakçı Dövlətlərin üzərinə uşağın maksimal qaydada müstəqil fikir formalaşdırmaq imkanına malik olub-olmamasını müəyyən etmək öhdəliyi qoyur. Bu o mənə daşıyır ki, İştirakçı Dövlətlər uşağın öz fikrini ifadə etmək qabiliyyətində olmaması ehtimalı ilə çıxış etməməlidir. Əksinə, İştirakçı Dövlətlər uşağın öz fikrini formalaşdırmaq və ifadə etmək hüququnun olmasını anlamaq qabiliyyətinin olmasını ehtimal etməlidir.

21. Komitə vurğulayır ki, 12-ci maddə uşağın öz fikirlərini ifadə etmək hüququnun həyata keçirilməsi üçün yaş məhdudiyyəti qoymur, və İştirakçı Dövlətləri uşağın maraqlarına toxunan bütün məsələlərlə bağlı dinlənilmək hüququnun hüquq və ya təcrübə ilə həyata keçirilməsini məhdudlaşdıran yaş həddi qoymaqdan çəkindirir...

(iii) “Həmin fikirləri azad ifadə etmək hüququ”

22. Uşağın “həmin fikirləri azad ifadə etmək hüququ” vardır. “Azad” ifadəsi uşağın öz fikirlərini heç bir təzyiq olmadan ifadə etmək və dinlənilmək hüququnu həyata keçirmək və ya keçirməmək seçiminin olması deməkdir. “Azad” ifadəsi, həmçinin, uşaq manipulyasiyaya və ya əsassız təsir və ya təzyiqə məruz qalmamalıdır deməkdir.

(iv) “Uşağın maraqlarına toxunan hər bir məsələ”

26. İştirakçı Dövlətlər “uşağın maraqlarına toxunan hər bir məsələ” ilə bağlı uşağın öz fikrini azad ifadə etmək hüquqununa malik olduğunu təmin etməlidir. Maraqlarına toxunulduğu halda uşaq dinlənilməlidir. Bu əsas şərtə hörmət edilməlidir və aydın başa düşülməlidir.

(v) “Uşağın yaşına və yetkinliyinə əsasən qiymət vermək”

28. Uşağın fikirlərinə “onun yaşına və yetkinliyinə əsasən qiymət” verilməlidir. Bu bənd uşağın fikirlərinə müvafiq qiymət verilməsi və ya həmin fikirlərin hansı şəkildə prosesin gedişinə təsir etdiyini öyrənmək üçün ünsiyyət qurularaq uşağın potensialının qiymətləndirilməsinə aiddir. 12-ci maddə uşağın sadəcə dinlənilməsini yetərsiz hesab edir; uşaq öz fikirlərini ifadə etmək (formalaşdırmaq) potensialında olduğu təqdirdə onun fikirlərinə ciddi nəzər yetirilməlidir.

(b) 12-ci maddənin 2-ci bəndi**(i) “uşağın maraqlarına toxunan məsələlərlə bağlı hər hansı məhkəmə araşdırmasında və ya inzibati proseslərdə uşağın dinlənilməsi”**

32. 12-ci maddənin 2-ci bəndi dinlənilmək imkanları, xüsusilə, “uşağın maraqlarına toxunan hər bir məsələ ilə bağlı məhkəmə araşdırması və inzibati proseslərə” aid edilməlidir. Komitə vurğulayır ki, bu müddəa uşağın maraqlarına toxunan, məsələn, valideylərin ayrılması, himayə və qəyyumluq daxil olmaqla, hər bir məsələ ilə bağlı müvafiq məhkəmə proseslərində məhdudiyyətsiz tətbiq edilir...

ii) “Şəxsən və ya nümayəndə vasitəsilə, və ya müvafiq orqan tərəfindən”

35. Uşaq dinlənilmək qərarına gəldikdən sonra, o, nə cür dinlənilmək istədiyini qərarlaşdırmalıdır: “şəxsən və ya nümayəndəsi vasitəsilə, və ya müvafiq orqan tərəfindən”. Komitə tövsiyə edir ki, mümkün olan yerdə, proseslərdə uşağa şəxsən dinlənilmək imkanı yaradılsın.

36. Uşaq, nümayəndələr, valideyn(lər), hüquqşünaslar, və ya digər şəxslər tərəfindən təmsil edilə bilər (inter alia, sosial işçi). Buna baxmayaraq, qeyd edilməlidir ki, bir sıra məhkəmə proseslərində (mülki, cinayət və ya inzibati), valideyn və uşaqların maraqları arasında konflikt riski yarana bilər. Uşağın dinlənilməsi nümayəndə tərəfindən həyata keçirildiyi halda, vacibdir ki, uşağın maraqları nümayəndə tərəfindən qərar qəbul edən şəxsə düzgün çatdırılsın. Seçilmiş metod xüsusi vəziyyətinə əsasən uşaq tərəfindən seçilməlidir (və ya zəruri olduğu halda müvafiq dövlət orqanı tərəfindən). Nümayəndələr uşaqlarla bağlı işlərdə qərar-qəbul edilmə prosesinin və təcrübənin müxtəlif aspektləri barədə məlumatlı olmalıdırlar.

B. Digər beylənxalq sənədlər

43. Nazirlər Komitəsinin 17 noyabr 2010-cu il tarixdə keçirilmiş 1098-ci görüşündə qəbul edilmiş Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin Uşaqlara münasibətdə Dostcasına Ədalət üzrə Rəhbər Prinsiplərinin müvafiq hissələrində aşağıdakılar nəzərdə tutulmuşdur:

I. Tətbiq dairəsi və məqsəd

1. Rəhbər Prinsiplər məhkəmə icraatı, eləcə də alternativ proseslərdə uşağın fikir, hüquq və ehtiyaclarının, o cümlədən, yerinin və rolunun müəyyən edilməsi məsələlərinin həll edilməsi məqsədi daşıyır.

A. İştirak etmək

1. Hər bir uşağın öz hüquqları barədə məlumat alması, müvafiq vasitələrlə ədalətin təmin edilməsi və maraqlarına toxunan məhkəmə proseslərində dinlənilmək hüquqlarına hörmət edilməlidir.

...

2. Hüquq məsləhətçisi və nümayəndəlik

37. Uşaq və onun valideynləri və ya cəlb olunmuş tərəflər arasında mübahisə olan və ya ola biləcək məhkəmə proseslərində uşaqların adından çıxış edən hüquq məsləhətçisi və nümayəndəliyin olması hüququ vardır.

43. Müvafiq nümayəndəlik və valideynlərdən müstəqil olaraq təmsil olunmaq hüququ, xüsusilə, valideynlər, ailə üzvləri və ya qayğı göstərənlər mübahisə üzrə hüquqpozanlar olduğu məhkəmə proseslərində təmin edilməlidir.

3. Dinlənilmək və fikri ifadə etmək hüququ

44. Hakimlər, uşaqların maraqlarına toxunan hər bir məsələ ilə bağlı sonuncuları dinləmək və ya ən azından, dinlənilməsi üçün kifayət qədər anlayışı olduğu hesab edildiyi halda, dinlənilmək hüquqlarına hörmət edilməlidir. Bu məqsədlə istifadə edilən vasitələr uşağın dərk etmə səviyyəsinə və ünsiyyət qurmaq və işin hallarını dərk etmək qabiliyyəti ilə uyğunlaşdırılmalıdır.

45. Uşağın yaşına və ya yetkinlik dərəcəsinə görə onun fikirlərinə qiymət verilməlidir.

46. Dinlənilmək uşağın hüququdur, vəzifəsi deyildir...

49 Uşaqların maraqlarına toxunan qərarlar, xüsusilə, uşaqların ifadə etdiyi fikirlər nəzərə alınmayan qərarlar, ətraflı əsaslandırılmalı və uşaqların başa düşdüyü dildə izah edilməlidir.

44. 25 yanvar 1996-cı il tarixdə Avropa Şurası Uşaq Hüquqlarının Həyata Keçirilməsi haqqında Konvensiya qəbul etmişdir və Konvensiya 01 iyul 2000-ci il tarixdə qüvvəyə minmişdir. Həmin vaxt Konvensiya Avropa Şurasının 28 üzv Dövlətləri tərəfindən imzalanmış və 20 üzvü tərəfindən ratifikasiya edilmişdir. Gürcüstan həmin Konvensiyanın üzvü deyil. Konvensiyanın müvafiq müddəalarında aşağıdakılar nəzərdə tutulmuşdur:

Maddə 3 – Məhkəmə prosesləri barədə məlumatlandırılmaq və dinlənilmək hüququ

“Ölkədaxili qanunvericiliyə əsasən, məhkəmə orqanında onunla bağlı məhkəmə icraatları barədə kifayət qədər anlayışı olan uşağa aşağıdakı hüquqlar verilir və o, aşağıdakı hüquqları tələb etmək hüququna malikdir:

- a. bütün müvafiq məlumatları almaq;
- b. konsultasiya almaq və şəxsi fikrini ifadə etmək;
- c. şəxsi fikirlərlə bağlı yarana biləcək hər hansı uyğunsuzluqların və qəbul ediləcək hər hansı qərarın fəsadları barədə məlumatlandırılmaq.”

Maddə 6 – Qərar qəbul etmə prosesi

“Uşaqlarla bağlı məhkəmə proseslərində, məhkəmə orqanı, qərar qəbul etməmişdən əvvəl aşağıdakılar etməlidir:

- a. uşaqların üstün maraqları nəzərə alınmaqla qəbul edilən qərarlarda yetərli məlumatının olub-olmamasını müəyyən etməlidir, və zəruri olduqda, xüsusilə, valideynlik hüquqlarını daşıyan şəxslərdən əlavə məlumatları əldə etməlidir;
- b. daxili qanunvericiliklə uşağın yetərli dərəcədə dərk edə bilməsi müəyyən edildiyi hallarda:
 - uşağın bütün zəruri məlumatların alınmasını təmin etməli;
 - müvafiq işlərdə uşağı, onun dərk etdiyi qaydada bu onun üstün maraqlarına zidd deyilsə, zəruri olduqda təkliddə, şəxsən və ya digər şəxslər və ya orqanlar tərəfindən konsultasiya etmək;
 - uşağın fikirlərini ifadə etmək imkanını yaratmaq;
- c. uşaq tərəfindən söylənilən fikirlərə müvafiq qiymət vermək.”

Maddə 9 – Nümayəndənin təyin edilməsi

“1. Uşaqların maraqlarına toxunan məhkəmə proseslərində daxili qanunvericiliklə valideynlik hüquqlarını daşıyan şəxslər ilə uşaqların maraqları toqquşduqda həmin şəxslərin uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə yol verilmir.”

C. Nümayənəliyin rolu

Maddə 10

“1. Məhkəmə orqanında olan uşağın maraqlarına toxunan proseslərdə nümayəndə, uşaq hüquqlarına zidd olmadığı təqdirdə:

a. daxili qanunvericilikdə dərk etmək qabiliyyəti müəyyən edildikdə, uşağa bütün lazımi məlumatı verməlidir;

b. daxili qanunvericilikdə dərk etmək qabiliyyəti müəyyən edildikdə, uşağa onun fikirlərinin nəzərə alınması ilə bağlı yarana biləcək nəticələr və nümayəndənin hər hansı hərəkətinin nəticələri barədə müvafiq izah verilməlidir;

c. uşağın fikirlərini müəyyən etmək və onları məhkəmə orqanına təqdim etmək...”

HÜQUQ

I. Konvensiyanın 8-ci maddəsinin iddia edilən pozuntusu

45. Xanım N.T. şikayət etmişdir ki, özünə və bacısı uşaqlarına münasibətdə Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təmin edilən şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnun pozuntusu baş vermişdir. O, Konvensiyanın 8-ci maddəsinə istinad etmişdir və həmin maddədə deyilir:

“1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, evinə və yazışma sirlirinə hörmət hüququna malikdir.
2. Milli təhlükəsizlik, ictimai asayiş və ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənəviyyəti qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir.”

A. Ərizənin təsir dairəsi

46. Məhkəməyə təqdim etdiyi yazılı müşahidələrində xanım N.Ts. aydın olaraq bildirmişdir ki, o, yalnız bacısı uşaqlarının adından və əvəzlərindən şikayət etmiş və şəxsən öz adından hər hansı şikayət vermək məqsədi yoxdur. Hökumət, bununla bağlı iddia etmişdir ki, xala, *locus standi*, bacısı uşaqlarının əvəzinə şikayət etmək hüququna malik deyildir.

47. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçilərin iddiaları aydındır və Hökumət bununla bağlı öz mövqeyini bildirmişdir. Müfəviq olaraq, Məhkəmə, xanım N.Ts.-nin şikayətinin Konvensiyanın 8-ci maddəsi üzrə araşdırmayacaqdır, və hazırkı işin baxılmasını aşağıdakı iki sual üzrə məhdudlaşdıracaqdır: xanım N.Ts.-in bacısı uşaqları adından, *locus standi*, şikayət etmək hüququ var mı və, belə olduğu halda, milli məhkəmələr tərəfindən uşaqların atalarına qaytarılması barədə qəbul etdiyi qərar

nəticəsində uşaqların şəxsi və ailə həyatına hörmət hüquqlarının pozuntusu baş verib-verməməsi.

B. Qəbul edilənlik

1. Tərəflərin arqumentləri

(a) Hökumət

48. Hökumət iddia etmişdir ki, xalanın öz bacısı uşaqları adından hərəkət etmək məcburiyyəti olmamışdır. Hökumətin bununla bağlı arqumentləri aşağıdakılardan ibarətdir: birincisi, oğlanların atası valideynlik hüquqlarından heç vaxt məhrum edilməmişdir və ananın ölümündən sonra uşaqların yeganə himayəçisi olmuşdur (bax *Kruškić and Others v. Croatia*, (dec.), no. 10140/13, 25 noyabr 2014). İkincisi, oğlanlar xalalarının himayəsinə heç vaxt verilməmişlər və bu səbəbdən də, onların maraqlarını təmsil etmək üçün onun heç bir hüquqi əsası olmamışdır. Hətta milli məhkəmə icraatlarında, uşaqların maraqlarını – Hökumətə əsasən – xala deyil, SXA-nın nümayəndələri təmsil etmişdir. Hər bir halda, xanım N.Ts.-in xala kimi statusu Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən müdafiəyə ehtiyacı olan uşaqlarla ailə həyatını təşkil etmirdi.

49. Hökumət daha sonra qeyd etmişdir ki, uşaqların atalarına qaytarılması barədə milli məhkəmə qərarları icra edilmədiyindən və uşaqların hələdə ana tərəfin valideynləri ilə yaşamaları səbəbindən şikayət vaxtından əvvəl verilmişdir.

(b) Ərizəçilər

50. Ərizəçilər, Məhkəmənin *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu Rumıniyaya qarşı* işinə istinad edərək ([GC], no. 47848/08, § 103, AİHM 2014), qeyd etmişlər ki, şikayət verilən zaman oğlanların 10 (böyük oğlanın) və 6 (əkiz oğlanların) yaşı var idi; uşaqların vəziyyəti həssas idi və Məhkəməyə müstəqil olaraq şikayət vermək üçün hər hansı praktiki vasitələrdən məhrum idilər. Ananın ölümü və onların atalarına qarşı düşmən münasibətinin olması səbəbindən, hüquqlarının müdafiə edilməsi üçün ana tərəfdən olan xalalarından başqa heç kəsləri olmamışdır. Ərizəçinin fikrincə, uşaqların həssas vəziyyəti, hazırkı halda, ərizəçinin, *locus standi*, daha az əhəmiyyət verməsinə haqq qazandırmışdır. Onlar, həmçinin qeyd etmişlər ki, bu cür yanaşma Məhkəmə tərəfindən (bax *İlhan v. Turkey* [GC], no. 22277/93, §§ 49-55, AİHM 2000-VII, və *Y.F. v. Turkey*, no. 24209/94, § 31, AİHM 2003-IX) uşaqların hüquqlarının mühüm hesab edildiyi işlərdə daxil olmaqla bir sıra işlərdə tətbiq edilmişdir (bax *Becker v. Denmark* no. 7011/75, 3 oktyabr 1975; *Siebert v. Germany* (dec.), no. 59008/00 9 June 2005; və *Scozzari and Giunta v. Italy* [GC], nos. 39221/98 və 41963/98, §§ 138-139, AİHM 000-VIII).

51. Xalanın, *locus standi*, məqsədi ilə ərizəçilər daha sonra Konvensiyanın 37-ci maddəsinə istinad etmişlər və bu baxımdan iddia etmişlər ki, Konvensiyaya uyğun olaraq insan hüquqlarının tərfi Məhkəmədən hazırkı işin araşdırmasını tələb edir. Onlar, Məhkəmənin, insan hüquqlarının müdafiəsi naminə vəfat etmiş ərizəçi adından yaxın qohum tərəfindən verilmiş şikayətin baxılmasına icazə verilən presedent-hüququnu xatırlatmışlar (bax *Karner v. Austria*, no. 40016/98, §§ 24-28, AİHM 2003-IX, və *Micallef v. Malta*, no. 17056/06, §§ 44-51, 15 yanvar 2008).

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

(a) Prinsiplərin xatırladılması

52. Son dövrlərdə baxılmış *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu* (yuxarıda qeyd edilmiş) və *Lambert və başqalarının Fransaya qarşı* ([GC], no. 46043/14, AİHM 2015) işlərində Məhkəmə bir daha təkrarlamışdır ki, əgər ərizə qurbanın özü tərəfindən verilməmişdirsə, Məhkəmə Reqlamentinin 45-ci maddəsinin 3-cü bəndi, müvafiq qaydada imzalanmış etibarnamə olmasını tələb edir. Nümayəndə üçün, Məhkəmə qarşısında adından hərəkət etdiyini iddia etdiyi qurban tərəfindən dəqiq və birbaşa göstərişlər aldığı sübut etməlidir. Lakin Konvensiya orqanları hesab etmişlər ki, milli orqanların əlində Konvensiyanın 2, 3 və 8-ci maddələrinin pozuntularına məruz qaldığı iddia olunan qurbanların halında bu xüsusi mülahizələrlə əsaslandırıla bilər. Beləliklə, fərdlər tərəfindən verilən ərizələr, heç bir etibarnamə olmasa da qəbul edilən hesab edilmişdir (bax *İlhan v. Turkey* [GC], no. 22277/93, §§ 53-55, AİHM 2000-VII; *Y.F. v. Turkey*, no. 24209/94, § 29, AİHM 2003-IX; *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu*, yuxarıda qeyd edilmiş, § 103; həmçinin bax *Association for the Defence of Human Rights in Romania – Helsinki Committee on behalf of Ionel Garceav. Romania*, no. 2959/11, §§ 42-46, 24 mart 2015).

53. Məhkəmənin presedent-hüququna əsasən, işləri Məhkəməyə təqdim etməyə mane olan yaş, cins və ya əlillik kimi həssaslıq faktorlarına xüsusi diqqət verilir və qurban ilə ərizəni təqdim edən şəxs arasındakı əlaqə də müvafiq olaraq nəzərə alınır (bax, *Ilhan*, yuxarıda qeyd edilmiş, §§ 53-55).

54. Məhkəmə, xüsusilə, uşaqlara münasibətdə, daha öncədə müəyyən etmişdir ki, Konvensiyanın 34-cü maddəsinə əsasən ümumilikdə öz maraqlarını təmsil edə bilməməsi, iddialarının verilməsi və maraqlarının təmsil edilməsi üçün digər şəxslərə ehtiyaclarının olması, və bu cür addımların atılması üçün müvafiq yaş və imkanlarının olmaması hər bir halda uşağın maraqlarının səmərəli araşdırmasını tələb edir. Məhdudlaşdırıcı və ya texniki yanaşma bu sahədə yolverilməzdir (bax *S.D., D.P. and A.T. v. the United Kingdom*, no. 23715/94, Kommissiyanın qərarı 20 may 1996; *P.,C. and S. v. the United Kingdom* (dec.), 56547/00, 11 dekabr 2001; *C. and D. v. the United Kingdom* (dec.), no. 34407/02, 31 avqust 2004; *Giusto, Bornacin and V. v. Italy*, no.38972/06, 15 May 2007; *Moretti and Benedetti v. Italy*, no. 16318/07, §

32, 27 aprel 2010; *Šneersone and Kampanella v. Italy*, no. 14737/09, § 61, 12 iyul 2011; *M.D. and Others v. Malta*, no. 64791/10, § 37, 17 iyul 2012; və *A.K. and L. v. Croatia*, no. 37956/11, § 47, 8 yanvar 2013).

(b) Hazırkı işə tətbiqi

55. Məhkəmə hesab etmişdir ki, hazırkı iş üzrə hər üç uşaq açıq-aydın həssas vəziyyətdə olmuşlar. Onlar anasını itirmiş və atalarına düşməncə olmasa da, lakin çətin münasibətləri olan azyaşlılardır. Onların xalaları qeyd etmişdir ki, hazırkı şikayət onların adındandır. Uşaqların tərbiyə edilməsində, onlara qayğı göstərilməsində və, ən azından, 2009-cu ilin dekabrından sonrakı nəzərdə tutulmuş müddət üçün onları evlə təmin etməkdə xalanın iştirakı mübahisə edilmir. Məhkəməyə şikayətin təqdim edildiyi dövrdə, oğlanlar ana tərəfin ailəsi ilə birgə daimi olaraq iki ildən artıq yaşamışlar. Belə olan halda, xalanın bacısı uşaqlarının adından - Konvensiyanın 8-ci maddəsi üzrə bilavasitə iddia edilən qurbanlar - çıxış etməsi üçün onlarla sıx münasibətlərinin olması şübhə doğrultmur. Konvensiya orqanlarının üçüncü şəxsin, müstəsna hallarda həssas vəziyyətdəki bir şəxs adından şikayət vermək hüququnun tanıdığı işlərlə bağlı yurisprudensiyasının analizi aşağıdakı əsas iki prinsipi ortaya çıxarır: birbaşa qurbanların səmərəli müdafiədən məhrum olmaq riski və qurbanla ərizəçi arasında mənafə münaqişəsi olmaması (bax *Lambert*, yuxarıda qeyd edilmiş, § 102).

56. Birinci kriteriyaya gəldikdə, Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, oğlanların ailə vəziyyəti ilə əlaqədar, daha dəqiq desək analarının ölümü və atalarından yadlaşmaları ilə bağlı onların adından şikayət edə biləcək daha yaxın qohumun olmadığı görünür. Ata və ana tərəfin valideynləri və xalalarından başqa hazırkı milli məhkəmə proseslərində onların maraqlarında çıxış edəcək ailə üzvləri yoxdur (bax yuxarıda 10 və 20 bəndlərə). Milli məhkəmə proseslərinin nəticələrini nəzərə alaraq, ata, açıq-aydın marağının olmadığını sərgiləyir (həmçinin bax yuxarıda 34-35 bəndlərə). Onların potensial institusional alternativlərinə gəldikdə isə, Məhkəmə qeyd edir ki, hazırkı işdə SXA özü-özlüyündə tənqid mövzusu idi. Belə olan halda, təmsil etdikləri sistemin qismən tənqidi hesab edilən uşaqların adından şikayət təqdim edərək sonuncuların vəziyyətlərini yüngülləşdirməyi SXA-dan gözləmək real olmazdı. Buna görə də, hazırkı işdə xalanın rolunu qəbul edilməz və gərəksiz olduğunu ehtimal edən alternativ təmsil mənbəsi yoxdur.

57. İkinci kriteriyaya gəldikdə isə, Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, hazırkı iş üzrə şikayətin mahiyyəti milli dövlət orqanlarının Konvensiyanın tələblərinə prosessual qaydada əməl edilməməsi və uşaqların üstün maraqları nəzərə alınmamasıdır (bax yuxarıda 46-47 və aşağıda 73-cü bəndlərə), və bu nöqtədə Məhkəmə, xala və uşaqların maraqları arasında konfliktin necə olmasını anlamır (bax *S.D., D.P. and A.T.* (qərar), yuxarıda qeyd edilmişdir). Xanım N.Ts-nin öz adından

şikayət etməməsi Məhkəmənin yuxarıda gəldiyi nəticəni daha da dəstəkləyir (bax, *a contrario*, *Kruškić and Others* (yuxarıda qeyd edilmişdir), § 97).

58. Hökumət öz müşahidələrində demək olar ki, daha çox Məhkəmənin *Kruškić və başqalarının* (bax yuxarıda 48-ci bəndə) işinə istinad etmişdir. Məhkəmə qeyd edir ki, yuxarıda qeyd edilmiş işdən başqa, hazırkı iş üzrə məhkəmə icraatlarında, uşaqların heç vaxt qəyyum, *ad litem*, prosedur qaydada onların adından çıxış edə bilən vəkil tərəfindən təmsil edilməmişlər (müqaisə et yuxarıda qeyd edilmiş *Kruškić and Others*, §§ 76, 85, və 87). Hökumətin iddiasına görə, SXA, oğlanların maraqlarını təmsil etməyə məsuliyyət daşıyırdı, lakin heç bir prosessual hüquqları olmadan əslində sadəcə “maraqlı tərəf” status daşıyırdı (bax aşağıda qeyd edilmiş 74-77-cü bəndlərə).

Bundan başqa, *Kruškić* işində diqqət mərkəzində nənə-baba ilə nəvələrin münasibətlərinin dayandırılması idi, hazırkı mübahisə üzrə işdə milli orqanların uşaqların üstün maraqlarının və məhkəmə icraatlarında prosessual nöqsanların nəzərə alınmamasının iddia edilməsidir. Bununla bağlı, və hazırkı şikayətin mahiyyətini nəzərə alaraq (bax 46-47 bəndlərə) Hökumətin xala ilə uşaqlar arasından Konvensiyanın 8-ci maddəsinin məqsədləri üçün ailə münasibətlərinin olmaması arqumenti qəbul edilməzdir.

59. Yuxarıda qeyd edilənləri və Məhkəmənin fikrincə, hazırkı şikayətin oğlanların vacib maraqlarına aid olduğu faktını nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, xalanın bacısı uşaqları adından şikayət vermək üçün prosessual hüquq qabiliyyəti var idi. Belə olan halda Məhkəmə hesab edir ki, Hökumətin bununla bağlı arqumenti rədd edilməlidir.

60. Şikayətin erkən verilməsi ilə bağlı Hökumətin arqumetinə gəldikdə isə, Məhkəmə qeyd etmişdir ki, uşaqların atalarına geri qaytarılması barədə qərar yekundur və qüvvədədir. İcra haqqında qərarlar 4 iyun 2012-ci ildə qəbul edilmişlər və oğlanlarına ana tərəfin ailəsindən götürülməsi üçün iki uğursuz cəhd edilmişdir. Üç il əvvəl qəbul edilməsinə baxmayaraq, qərar tam hüquqi qüvvəyə malikdir. Bu qərarı mübahisələndirmək mümkün olmamışdır və Hökumət atanın uşaqların geri qaytarılması fikrindən döndüyü barədə Məhkəməyə vəsatət verməmişdir. Belə olan halda, Məhkəmə hesab edir ki, uşaqlar Konvensiyanın 34-cü maddəsinin mənasında qurban olduğu iddia edə bilərlər (bax, *mutatis mutandis*, *Shamayev and Others v. Georgia and Russia*, no. 36378/02, § 358, AİHM 2005-III, və *Abdulazhon Isakov v. Russia*, no. 14049/08, § 100, 8 iyul 2010). Buna görə də, Hökumətin uşaqların qurban olmaması barədə etirazı rədd edilmişdir.

61. Məhkəmə hesab edir ki, şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3(a) bəndində nəzərdə tutulan mənada açıq-aydın əsassız deyil və hər hansı digər əsasa görə də qəbul olunmayan sayıla bilməz. Buna görə də şikayət qəbul olunan elan edilməlidir.

C. İşin mahiyyəti

1. Tərəflərin arqumentləri

(a) Hökumət

62. Hökumət bildirmişdir ki, milli məhkəmələr uşaqların atalarına geri qaytarılması barədə qərar qəbul etməmişdən əvvəl onlarla bağlı bütün faktları hərtərəfli araşdırmışdır. Onlar bildirmişlər ki, SXA-nın və psixoloqların məhkəmə proseslərində iştirakları uşaqların dinlənilməsinin təminatçısı kimi çıxış etmişlər. Hazırkı işin faktiki hallarına gəldikdə isə, Hökumət vurğulamışdır ki, G.B valideynlik hüquqlarından heç vaxt məhrum edilməmişdir; o, daha narkotik vasitələrindən asılı deyildir və, ekspertlərin rəyinə əsasən, öz valideynlik vəzifələrini yerinə yetirmək üçün hazır idi. O, həmçinin, adekvat maliyyə resuslara və uşaqlarına qayğı göstərmək üçün müvafiq yaşayış şəraitinə malik idi.

63. Uşaqların münasibətinə gəldikdə isə, Hökumət qeyd etmişdir ki, uşaqlar ana tərəfin ailəsinin neqativ təsiri altında yaşamış, və bu cür qeyri-sağlam psixoloji mühitdə yaşamaları onların üstün maraqlarına ziddir.

64. Hökumət daha sonra vurğulamışdır ki, Mülki Prosesual Məcəllənin 81-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq, böyük oğlan SXA-nın nümayəndəsi ilə məhkəmə proseslərinə cəlb edilmişdir. Bununla bağlı onlar bildirmişlər ki, yuxarıda qeyd edilən müddəa milli məhkəmələrin üzərinə azyaşlı uşaqların bu proseslərə bilavasitə cəlb edilməsi vəzifəsinin qoyulması kimi şərh edilməməlidir.

65. Nəticədə, Hökumət qeyd etmişdir ki, Dövlətlərin ailə həyatı sahəsinin qiymətləndirməsi olduqca genişdir, və dövlət orqanları uşaqların üstün maraqlarına əsaslandırılmış qərarı qəbul edərək öz səlahiyyət hədlərini aşmamışlar.

(b) Ərizəçilər

66. Xala bildirmişdir ki, bacısı uşaqlarının Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təmin edilən hüquqları milli məhkəmələr tərəfindən sonuncuların vəziyyətinin hərtəfli qiymətləndirilməməsi və üstün maraqlarının nəzərə alınmaması nəticəsində pozulmuşdur. O, iddia etmişdir ki, işin araşdırılması zamanı bir sıra vacib amillər milli orqanlar tərəfindən nəzərdən qaçırılmışdır. Hər şeydən əvvəl, məhkəmələr uşaqların atalarına qarşı neqativ münasibətini nəzərə almamışlar. Bununla bağlı xala xüsusilə - Məhkəmənin *Hokkanen v. Finland* (23 sentyabr 1994, §§ 61-62) işinə istinad edərək - vurğulamışdır ki, həmin vaxt doqquz yaşlı böyük oğlan atasının evinə köçməsi fikrinə qəti qarşı idi. Beləliklə, milli orqanlar yaşayış mühitini yoxlamaq əvəzinə, uşaqların əqli emosional vəziyyətlərinə və həlli yollarına daha çox diqqət yetirməli idi. Xalanın fikrincə, atalarına qarşı uşaqların neqativ münasibətinin ana tərəfin ailəsinin təsiri altında yaranması güman edilsə də, heç bir reabilitasiya

planı və hər hansı hazırlıq görülmədən uşaqların təcili olaraq geri qaytarılması sonuncuların üstün maraqlarına hər bir halda zidd idi.

67. Xala daha sonra iddia etmişdir ki, atanın uşaqlarına qarşı marağı yox idi. İki aralıq qərarları qəbul edilməsinə baxmayaraq o, həqiqətən də onları görmək üçün heç vaxt cəhd etməmişdir. Ən vacibi isə, uşaqların G.B-yə geri qaytarılması barədə məhkəmə qərarının icra edilməsi üçün iki cəhdin uğursuz olmasından üç il keçməsinə baxmayaraq sonuncu oğlanlar əlaqə yaratmaq üçün heç bir şey göstərməmişdir. O cümlədən, nə qəbul edilmiş qərarın icra edilməməsi barədə iddia ilə məhkəməyə müraciət etmiş, nə də ki, yardımına ehtiyacı olan SXA-ya müraciət etmişdir.

68. Mülki Prosesual Məcəllənin 81-ci maddəsi ilə əlaqədar ərizəçilər Uşaq Hüquqları Konvensiyasının (CRC) təşəkkül tapmış prinsipinə əsaslanaraq qeyd etmişlər ki, öz baxışlarını azad ifadə etmək imkanına malik olan uşağın fikirləri onun hüquqlarına toxunan proseslərə şəxsən cəlb edilməlidir. Onlar Hökumətin bununla bağlı şərhini ilə razılaşmamışlar və iddia etmişlər ki, “eyni zamanda” ifadəsi yeddi yaşından on səkkiz yaşınadək olan azyaşlıların məhkəmədə bilavasitə iştirakını təmin etmək üçün təyin edilmiş hüquqi nümayəndənin olması anlamına gəlir.

69. Sonda, ərizəçilər iddia etmişlər ki, oğlanlarla bağlı vəziyyətin səthi qiymətləndirilməsi ilə birgə onların fikirlərinin nəzərə alınmaması milli məhkəmələr tərəfindən onların üstün maraqlarına zidd olan qərar qəbul edilməsinə gətirib çıxarmışdır.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

(a) Ümumi prinsiplər

70. Məhkəmə bir daha təkrarlayır ki, valideyn ilə uşağın qarşılıqlı münasibətdən müsbət təsir alması Konvensiyanın 8-ci maddəsinin mənası baxımından ailə həyatının əsas elementini təşkil edir (bax *Olsson v. Sweden* (no. 1), 24 mart 1988, § 59, və *Monory v. Romania and Hungary*, no. 71099/01, § 70, 5 aprel 2005). Bu baxımdan, 8-ci maddənin əsas məqsədi şəxsi dövlət orqanların qanunsuz hərəkətlərindən qorumaqdır. Burada əlavə olaraq ailə həyatına “hörmət” edilməsi üçün pozitiv öhdəliklər vardır. Bu səbəbdən də, Məhkəmə təkrarən qeyd edir ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi valideynlərin uşaqları ilə qovuşdurulmasına imkan yaradan müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi hüququnu və bu cür tədbirlərin dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilməsi öhdəliyini özündə ehtiva edir (bax, *Eriksson v. Sweden*, 22 iyun 1989-cu il tarixli qərar, Series A no. 156, pp. 26-27, § 71; *Margareta and Roger Andersson v. Sweden*, 25 fevral 1992-ci il tarixli qərar, Series A no. 226-A, p. 30, § 91; *Olsson v. Sweden* (no. 2), 27 noyabr 1992-ci il tarixli qərar, Series A no. 250, pp. 35-36, § 90; *Nuutinen v. Finland*, 27 iyun 2000-ci il tarixli qərar, *Reports of Judgments and Decisions 2000-VIII*, p. 83, § 127; *Ignaccolo-Zenide v. Romania*, no. 31679/96, § 94, AİHM 2000-I; və *Sylvester v. Austria*, nos. 36812/97

və 40104/98, § 58, 24 aprel 2003). Bu, həmçinin, valideyn və uşaqlar arasında ünsiyyət və yaşayış yerinin müəyyən edilməsi ilə əlaqədar uşaqlar və valideynlər və/və ya uşaqların ailə üzvləri arasında mübahisələr olan işlərə də aid edilir (bax *Fuşcă v. Romania*, no. 34630/07, § 34, 13 iyul 2010; *Hromadka and Hromadkova v. Russia*, no. 22909/10, § 150, 11 dekabr 2014; və *Manic v. Lithuania*, no. 46600/11, § 101, 13 yanvar 2015).

71. Ancaq, milli dövlət orqanları tərəfindən uşaqların valideynlərinə qovuşdurulması üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi öhdəliyi mütləq deyildir (bax *Hokkanen*, yuxarıda qeyd edilmiş, § 58; *Vamosi v. Hungary* (dec.), no. 71657/01, 23 mart 2004). Başqa şəxslərlə bir müddət yaşayan uşaq ilə valideynin qovuşdurulması dərhal həyata keçirilməyə bilər və bu məsələ ilə bağlı hazırlıq tədbirlərinin keçirilməsini tələb edə bilər. Bu cür tədbirlərin təbiəti və həcmi hər bir işin hallarından asılı olacaqdır, lakin maraqlı olan tərəflərin anlayışı və əməkdaşlığı bu tədbirlərin mühüm tərkib hissəsini təşkil edəcəkdir. Belə bir əməkdaşlığın milli dövlət orqanları tərəfindən yüngülləşdirilməsi üçün əlindən gələni etməsinə baxmayaraq, aidiyyəti olan hər kəsin maraqları, eləcə də, hüquq və azadlıqları, və daha dəqiq desək uşağın üstün maraqları və Konvensiyanın 8-ci maddəsi üzrə hüquqları nəzərə alınmalı olduğundan, bu sahədə hər hansı məcburiyyətin tətbiq edilməsi öhdəliyi məhdudlaşdırılmalıdır. Valideynlə ünsiyyət həmin maraqlara təhlükə yaradarsa və ya bu hüquqlara müdaxilə təşkil edərsə, milli hakimiyyət orqanları bu maraqlar arasında ədalətli tarazlığı təmin etməlidirlər (bax yuxarıda qeyd edilmiş, *Hokkanen*, § 58). Uşağın üstün maraqları əsas faktor olmalı və, təbiətindən və ciddiliyindən asılı olaraq, valideynləri üstələməlidir (bax, *Olsson* (No. 2), § 90, *Ignaccolo-Zenide*, § 94, hər ikisi yuxarıda qeyd edilmiş; *Plaza v. Poland*, no. 18830/07, § 71, 25 January 2011; və *Manic*, yuxarıda qeyd edilmiş, § 102).

72. Məhkəmə daha sonra qeyd etmişdir ki, 8-ci maddə aydın prosessual tələbləri ehtiva etməsinə baxmayaraq, həmin maddənin təminatlarına əsasən öz hüquqlarının zəruri müdafiəsini kifayət dərəcədə təmin etmək üçün ərizəçi bütövlüklə qərar qəbul edilmə prosesinə cəlb edilməlidir (bax *Fernández Martínez v. Spain* [GC], no. 56030/07, § 147, AİHM 2014 (extracts); *Z.J. v. Lithuania*, no. 60092/12, § 100, 29 aprel 2014; *Elsholz v. Germany* [GC], no. 25735/94, § 52, AİHM 2000-VIII; və *W. v. the United Kingdom*, 8 iyul 1987, §64, Series A no. 121). Uşaqlarla bağlı işlərdə, yuxarıda qeyd edilən prinsip, onların məsləhət almaq və dinlənilmək hüquqlarının təmin edilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Məhkəmə artıq müəyyən etmişdir ki, uşaqlar yetkinlik yaşına çatanda və zaman ötdükcə onlar valideynləri ilə ünsiyyətin müəyyən edilməsi ilə bağlı öz şəxsi fikirlərini formalaşdırmaq qabiliyyətində olurlar, məsələn, məhkəmələr onların fikir və hislərinə, eləcə də, onların şəxsi həyatına hörmət hüququna lazımi dəyər verməlidir (bax *M. and M. v. Croatia*, no. 10161/13, §§ 180-181, 3.09.2015). Bu prinsiplər Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyanın (CRC) 12-ci

maddəsində də və digər müvafiq beynəlxalq sənədlərdə nəzərdə tutulmuşdur (bax yuxarıdakı 40-44 bəndlərə).

(b) Hazırkı prinsiplərin bu işə tətbiqi

73. Məhkəmə qeyd edir ki, işin mahiyyəti ərizəçilərin dövlət orqanları tərəfindən hazırkı iş üzrə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olmayan və uşaqların üstün maraqlarını nəzərə almayan tədbirlərin həyata keçirilməsi barədə şikayəti ilə bağlıdır. Burada iki təməl aspekt araşdırılmalıdır – oğlanlar lazımi qaydada məhkəmə proseslərində iştirak etmişlər mi (təmsil olunmuşlar mı) və, milli məhkəmələr tərəfindən qəbul edilmiş qərarlarda onların üstün maraqlarını nəzərə alınmış mı?

i. Təmsil olunmaq və dinlənilmək hüquqları

74. Hökumət bildirmişdir ki, uşaqlar həm məhkəmə proseslərinə cəlb edilmiş, həm də məhkəmə SXA-nın nümayəndələri vasitəsilə dinlənilmişlər (bax yuxarıda 62-ci bəndə). Məhkəmə qeyd edir ki, 12 yanvar 2010-cu ildə Tbilisi Şəhər Məhkəməsi Gürcüstanın Mülki Prosesual Məcəllənin 1200-cü maddəsinə əsasən həqiqətən də görüş üçün uşaqlara nümayəndənin təyin edilməsini tələb etmişdir. Halbuki, milli məhkəmə araşdırmaları zamanı həmin nümayəndənin oynadığı rolu barədə müəyyən etirazları vardı. Belə ki, iş materiallarından göründüyü kimi, SXA-nın nümayəndəsi formal olaraq apellyasiya instansiyası pilləsində cəlb edilmişdir (bax yuxarıda 19-cu bəndə), məlum olmayan səbəblərə görə digərlərini buraxaraq –birinci instansiya məhkəməsinin araşdırmasında tamamilə iştirak etməmişdir. Onların apellyasiya instansiya məhkəməsinə cəlb edilməsindən sonra, SXA və onun müvafiq regional şöbəsi “maraqlı şəxs” statusunu əldə etmişlər (bax yuxarıda 23-cü bəndə). Halbuki, Mülki Prosesual Məcəllə “maraqlı şəxs” statusunu müəyyən edən hər hansı bir müddəə və/və ya ondan irəli gələn prosesual hüquqları tanımır. Beləliklə, SXA-nın iş üzrə formal prosesual rolu olmayaraq, uşaqların maraqlarını necə effektiv təmsil edə bilməsi aydın deyil. Bu Məhkəməni ikinci problemlə məsələyə gətirib çıxardır.

75. SXA və onun müvafiq regional şöbəsi Mülki Məcəllənin 1200-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən uşaqların maraqlarını təmsil etmək üçün təyin edilmişlər. Bu tip nümayəndəliyin dəqiq nəyi nəzərdə tutduğu birmənalı aydın deyil. Nə Mülki Prosesual Məcəllədə, nə də ki, SXA-nan əlaqəli qanunvericilikdə yuxarıda qeyd edilmiş qaydada cəlb edilmiş nümayəndənin funksiyaları və səlahiyyətləri barədə heç bir məlumat yoxdur. SXA-nın müxtəlif nümayəndələri, xüsusilə, məhkəmə icraatı davam edən iki ildən artıq müddət ərzində, sadəcə yaşayış şəraitinin və emosional vəziyyətlərinin müəyyən edilməsi məqsədilə oğlanlarla bir neçə dəfə görüşmüşdür. Uşaqlara nəzarət etmək və onlarla etibarlı münasibətlərin yaranması məqsədilə onlarla nə daimi, nə də ki sıx əlaqə yaradılmamışdır.

76. Bu kontekstdə, Gürcüstan tərəfindən ratifikasiya edilməmiş, lakin müvafiq prinsiplərin şərh üçün faydalı vasitə olan Uşaq Hüquqlarının həyata keçirilməsinə dair Avropa Konvensiyasına istinad edilməlidir. Yuxarıda qeyd edilmiş Konvensiyanın 10-cu maddəsi uşağa məlumat və izah verərək, uşaqların fikirlərini müəyyən edərək və onları məhkəmə orqanına təqdim edərək onların adından düzgün çıxış etmək öhdəliyini müəyyən edir (bax 44-cü bəndə). Eyni qaydada, Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin Uşaqlara münasibətdə Dostcasına Ədalət üzrə Rəhbər Prinsipləri valideynlə uşaqların toqquşan maraqları ortaya çıxdığı işlərdə, məhkəmə proseslərində uşaqların dinlənilməsinə və fikirlərinin ifadə edilməsinə təmin etmək üçün *ad litem* qəyyum, və ya digər müstəqil nümayəndənin təyin edilməsi məqsədi daşıyır (bax 43-cü bəndə).

77. Məhkəmə, SXA-nın yuxarıda qeyd edildən beynəlxalq standartların, *inter alia*, tələb etdiyi statusu olmadığı təqdirdə necə bir sıra rəylər verməsini və məhkəmə proseslərində iştirakını adekvat və məzmunlu nümayəndəlik kimi təsnif edildiyini anlamır.

78. Məhkəmə, Uşaq Hüquqları üzrə Konvensiyanın 12-ci maddəsinə əsaslanaraq qeyd edir ki (bax yuxarıda 40-42-ci bəndlərə), öz fikirlərini formalaşdırmaq qabiliyyətində olan uşaqlar, Konvensiyanın 8-ci maddəsi üzrə hüquqlarına toxunan hər bir məhkəmə və ya inzibati proseslərdə qərar qəbul etmə prosesinə cəlb edilməli və dinlənilmək və beləliklə də, öz fikirlərini ifadə etmək üçün onlara imkan yaradılmalıdır (bax, həmçinin *M. and M.*, § 181). Bu prinsip, eynilə, Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin Uşaqlara münasibətdə Dostcasına Ədalət üzrə Rəhbər Prinsiplərində uşaqların maraqlarına toxunan bütün məsələlərdə uşaqların dinlənilməsi və fikirlərinin ifadə edilməsi hüquqlarının təmin edilməsi kimi təsbit edilmişdir (bax 43-cü bəndə).

79. Hazırkı işdə, üç uşaqdan heç biri heç bir məhkəmə instansiyalarında şəxsən dindirilməmişdir. Ərizəçilər Mülki Prosesual Məcəllənin 82-ci maddəsinə əsasən iddia etmişlər ki, ən azından böyük oğlanın hakim tərəfindən dindirilməsi hüququ pozulmuşdur. Hökumət öz növbəsində iddia etmişdir ki, Mülki Prosesual Məcəllənin 82-ci maddəsi yeddi yaşından olan uşaqların maraqlarına toxunan proseslərə bilavasitə cəlb edilməsi kimi məcburi öhdəlik daşımır (bax yuxarıda 64-cü bəndə)..

80. Həmin müddəanın hərfi mənası faktiki olaraq yeddi yaşından on səkkiz yaşınadək olan azyaşlı uşaqların hüquqlarına toxunan məhkəmə proseslərinə bilavasitə cəlb edilmələrini tövsiyə edilir. Hər bir halda, müvafiq beynəlxalq standartları nəzərə alaraq, Məhkəmə milli məhkəmələr tərəfindən həm böyük oğlanın bilavasitə məhkəmə proseslərinə cəlb edilmə imkanının nəzərdən keçirilməsi məsələsinə, həm də onun dinlənilməməsinin səbəbləri barədə niyə heç bir mülahizə verməməsini anlamır (bax *M. and M.* §§ 184-185).

ii. Uşaqların üstün maraqlarının qiymətləndirilməsi

81. Məhkəmə proseslərinin ikinci aspektinə, daha dəqiq desək məhkəmə tərəfindən uşaqların üstün maraqlarının adekvat nəzərə alınmasına gəldikdə isə, milli məhkəmələrin uşaqların atalarına qaytarılması barədə qəbul etdiyi qərarların iki əsas səbəbi vardır: birincisi, atalarına qovuşmasının onlarına üstün maraqları üçün olması, və ikincisi, ana tərəfin ailəsinin uşaqlara neqativ təsir etməsi olmuşdur. Məhkəmə, milli məhkəmələrin yuxarıda qeyd etdiyi motivasiyasını qəbul edir. Valideynlə uşaqların ünsiyyətdən qarşılıqlı müsbət təsir alması ailə həyatının fundamental elemetidir və uşaqların üstün maraqlarına xidmət edir. Buna baxmayaraq, milli məhkəmələr üstün maraqlara qiymət verərkən bir vacib fakta adekvat münasibət bildirməmişlər: uşaqlar atalarına qayıtmaq istəmirdilər.

82. Bu nöqtədə Məhkəmə, ana tərəfin ailəsinin G.B-ya qarşı neqativ münasibəti nəticəsində uşaqların ataları ilə əlaqələrinin kəskinləşməsi barədə olan bir sıra rəylərə istinad edir. Ana tərəfin ailəsinin nə qədər manipulativ rol oynamasına baxmayaraq, milli məhkəmələrdə uşaqların atalarına qarşı düşməncəsinə münasibətləri birmənalı idi. 04 yanvar 2012-ci il tarixli sosial işçilər tərəfindən tərtib edilmiş sonuncu rəydə uşaqların atalarından kəskin yadlaşması xüsusilə qeyd edilmişdir (bax yuxarıda 27-28-ci bəndlərə).

83. Bundan başqa, Məhkəmə, məhkəmə icraatları ərzində bir sıra psixoloqların oğlanların G.B-yə məcburi qaytarıldığı halda psixoloji vəziyyətlərinə real təhlükənin yarana bilməsi barədə verdiyi rəylərinə xüsusi diqqət yetirir (bax yuxarıda 14-15, və 29-cu bəndlərə). Belə olan halda, düzgün keçid olmadan və hazırlıq görülmədən uşaqlar və onlardan ayrı yaşayan atalarının münasibətlərinin bərpa edilməsi məqsədi daşıyan bu cür radikal tədbirlərin görülməsi uşaqlarına maraqlarına ziddir (bax, *Z.J.*, , §§ 99 and 103; *Plaza*, § 86, *Hokkanen*, § 61, və *M. and M.*, § 186).

iii. Nəticə

84. Məhkəmənin fikrincə, nöqsanlı nümayəndəliyin və nəticədə, oğlanların fikirlərinin düzgün dinlənilməməsi və iştiraklarının mümkün olmaması hazırkı işdə qərar qəbul etmə prosesinin prosesual baxımdan ədalətliliyinə xələl gətirmişdir. Oğlanların üstün maraqlarını qeyri-adekvat və birtərəfli olan onların emosional vəziyyətləri tamamilə nəzərə alınmayan münasibət ilə daha da gərginləşdirmişdir. Məhkəmə bu nəticəyə gəlir ki, oğlanların Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təmin edilən şəxsi və ailə həyatına hörmət hüquqları pozulmuşdur.

II. KONVENSIYANIN 41-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

85. Konvensiyanın 41-ci maddəsində deyilir:

"Məhkəmə Konvensiya və onun Protokollarının pozulduğunu, lakin Üstün Müqavilə Tərəfinin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edərsə, zəruri halda zərərçəkən tərəfə ədalətli təzminat təyin edir".

A. Ziyan

86. Ərizəçi, keçirdikləri və davam edən narahatlıq və yaşadıkları qeyri-müəyyən vəziyyətə dözdükləri üçün maddi və mənəvi ziyanın hər birinə görə 5,000 avro (EUR) məbləğinin ödənilməsini tələb etdi.

87. Hökumət hesab etdi ki, tələb olunan məbləğ üç uşaq üçün əsassızdır.

88. Məhkəmə qeyd edir ki, ən azından milli hakimiyyət orqanlarına işləri ilə bağlı müraciət etmələri nəticəsində oğlanlar çətinlik və narahatlıqdan əziyyət çəkmişlər. Bununla bağlı Məhkəmə, birgə mənəvi zərərə görə 10.000 avro (EUR) məbləğinin ödənilməsini təyin edir. Həmin məbləğ xanım N.Ts-ə uşaqlar üçün saxlanılması məqsədilə ödənilir.

B. Xərc və məsrəflər

89. Ərizəçi, həmçinin, milli məhkəmələrdə çəkmiş olduğu xərclərə görə 1,200 avro (EUR) tələb etdi.

90. Hökumət heç bir qeyd etmədi.

91. Məhkəmənin presedent hüququna əsasən, ərizəçi yalnız o halda məhkəmə xərclərinin və digər məsrəflərin kompensasiyası hüququna malik olur ki, həmin xərclərin faktiki və zəruri olaraq çəkildiyini sübut etsin və onlar miqdarca ağlabatan olsun. Hazırkı işdə, icraatlıbda olan iş materiallarına və yuxarıda qeyd edilmiş kriteriyanı nəzərə alaraq, Məhkəmə, milli məhkəmələrdə çəkilməmiş xərclərə görə 900 avro (EUR) ödənilməsini ağlabatan hesab etdi.

C. Qərarım icrasının gecikdirilməsinə görə faiz

92. Məhkəmə məqsədəuyğun hesab edir ki, icranın gecikdirilməsinə görə faiz Avropa Mərkəzi Bankındakı kredit faizinin yuxarı həddinə əsaslanmalı və onun üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır.

BU ƏSASLARLA, MƏHKƏMƏ, YEKDİLLİKLƏ

1. Ərizəni qəbuledilən *elan edir*;
2. *Elan edir ki*, Konvensiyanın 8-ci maddəsi N.B, S.B və L.B-yə münasibətdə pozulmuşdur;
3. *Elan edir ki*,

(a) Cavabdeh Dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq qərar qüvvəyə mindiyi gündən etibarən üç ay müddətində ərizəçiyə aşağıdakı məbləğləri ödəməlidir:

(i) Xanım N.Ts mənəvi ziyana görə, tətbiq ediləcək bütün vergi məbləği əlavə olunmaqla 10,000 avro (EUR) (on min avro) ödənilsin;

(ii) xərc və məsrəflər üçün, tətbiq ediləcək bütün vergi məbləği əlavə olunmaqla, 900 (doqquz yüz avro) ;

(b) yuxarıda qeyd olunan üç aylıq müddət bitdikdən sonra qərarın icrasınadək gecikdirilmə müddəti ərzində yuxarıda göstərilən məbləğin üzərinə Avropa Mərkəzi Bankındakı kredit faizinin yuxarı həddi ilə hesablanmış faiz və onun üzərinə daha üç faiz gəlməlidir;

4. Ərizəçilərin əvəzin ədalətli ödənilməsi ilə bağlı iddiasının qalan hissəsini *rədd edir*.

Qərar ingilis dilində tərtib edilib və Məhkəmə Reqlamentinin 77-ci maddəsinin 2-ci və 3-cü bəndlərinə uyğun olaraq 02 fevral 2016-cı ildə yazılı şəkildə elan olunub.

Fatoş Aracı
Katib müavini

András Sajó
Sədr